
УДК 591.5:598.296.1 *Инж. Я.И. Капелюх – Природний заповідник "Медобори"*

ОСОБЛИВОСТІ БІОТОПІЧНОГО РОЗПОДІЛУ ДРОЗДА СПІВОЧОГО (*TURDUS PHYLOMELOS* BR.) У ЗАПОВІДНИКУ "МЕДОБОРИ" ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ

Розглядаються особливості біотопічного розподілу дрозда співоного, який у всіх біотопах заповідника має надзвичайно важливе значення, оскільки в переважній більшості з них він знаходиться на домінуючих позиціях. Обмежуючим фактором для нього виступає лише архітектоніка крон, що утруднює будівництво гнізд. Велика власна вага птахів вимагає збору значної кількості їжі, як для власної потреби так і для вигодовування пташенят, тому дрозди співочі є одним з найбільш важливим компонентів кожного біотопу, який підтримує біологічну рівновагу, стримує масовий розвиток листогризучих шкідників лісу.

Ключові слова: біотоп, Медобори, щільність, біомаса, енергопотік

Eng. Ya.I. Kapeliukh – Natural Reserve "Medobory"

The peculiarities of *Turdus phylomelos* Br. biotopic distribution in the natural reserve "Medobory" and its outskirts

The features of biotopic distribution in the natural reserve of thrush singing, which in all biotopic preserve has an extraordinarily important value, are examined, as in swingeing majority from them he is on dominant positions. For him architectonics comes forward a limiting factor only cron which bothers building of nests. Large own weight of birds requires collection of far of meal, as for an own necessity so for rearing of nestling, that is why thrushes singing are one with most essential components of every biotopic, which supports a biological equilibrium, restrains mass development of wreckers of the forest, which gnaw leaves.

Keywords: biotopic, Medobori, closeness, biomas, energitopic.

Серед найбільш багаточисельних видів орнітофауни заповідника чільне місце займають дрозди, а серед них – дрізд співочий, якому належить домінуюче становище в більшості лісових біотопів (табл. 1). Родина Дроздових (*Turdidae*) біологічно досить різноманітна. Її представники заселяють як гірські (кам'яний дрізд, горихвістки) так і відкриті (камінки, трав'янки) біотопи. Однак більшість її представників селяться в лісах, де серед них виділяють справжніх дроздів, солов'їв, горихвісток, вільшанок і ін.

Найбільш багаточисельними в умовах заповідника є дрозди співочий (*Turdus phylomelos* Br.), чорний (*T. merula* L.), чикотень (*T. pilaris* L.), а на зимованні – білобровий (*T. iliacus* L.), деряба (*T. torquatus* L.).

Дрізд співочий – мешканець листяних та мішаних деревостанів. Гніздо будує на деревах, пенях, у напівдуплах на висоті від 50 см до 2 м [2].

Гніздо досить масивне, побудоване з гілок та сухої трави і зсередини вимаза- не трухлявою деревиною, що робить його легковпізнаваним.

Кладка 4-7 яскраво-голубих яєць з темними крапинками на тупому кінці. Пташенята покидають гніздо у віці 11-13 днів, часто ще не вмючи лі- тати, тому у цей час їх можна зустріти на гілках кущів і у траві. Осінню птахи збираються у досить великі зграї, здійснюючи досить далекі харчові міграції. Відлітають дрозди пізно, у другій половині осені. Окремі види дроздів часто залишаються в умовах заповідника на зимівлю. Це стосується, перш за все, чи- котня, рідше чорного і ще рідше співочого дроздів.

Товтрові степові схили, із заростями ягідних чагарників та ялівцю, є добрим кормним місцем для великих різнорідних зграй дроздів протягом всієї осені і зими. До названих вже видів, мігруючих і зимуючих, в цей період приєднуються залітні – білобровий дрізд та дрізд-омелюх.

Чикотні в останні роки систематично залишаються на гніздування, віддаючи перевагу мішаним деревостанам у заповіднику та околицям насе- лених пунктів. Відмічається також тенденція урбанізації чорного дрозда, якого часто можна зустрінути в населених пунктах та придорожніх лісосмугах.

Основними кормами дроздів є, переважно, ґрунтові безхребетні, комахи та їх личинки, земляні черв'яки, слизні і ін. Співочі дрозди, поряд з цією їжею, збирають велику кількість гусениць метеликів (п'ядунів, совок, листокруток, хохлаток), личинок коваликів, травневих хрущів та інших листогризухих видів.

Фауністичний матеріал для написання статті зібрано протягом 1999- 2005 рр. у 18 біотопах заповідника та недалеко його околиць під час мар- шрутних обліків за методикою А.П. Кузякіна [1]. Для обліків підібрані біото- пи, які найбільш повно характеризують орнітонаселення заповідника, відоб- ражають структуру лісостанів та лісових земель. Обліки проведено на шести стаціонарних та дванадцяти тимчасових маршрутах довжиною 1000 м кожен [4]. На кожному з них проведено триразові обліки з визначенням максимал- ного показника виду в найбільш оптимальні строки – друга половина трав- ня – перша половина червня.

Результати обліків опрацьовані з використання банку даних лаборато- рії зоомоніторингу СВ РАН, за що висловлюємо вдячність д-р біол. наук Ю.С. Равкіну [3].

Вибрані із загальної розшифровки дані, які стосуються дрозда співо- чого, наведені в табл. 1, де вказано кількість видів птахів, виявлених під час обліків у кожному біотопі, кількість фонових видів (щільність більше 1), щільність виду в біотопі (ос./км²) його частку в загальній біомасі орнітонасе- лення біотопу (г/км²), а також частку в загальному енергопоточі (ккал/добу) кожного біотопу.

Як видно з таблиці, дрозда співочого не виявлено лише на незімкну- тих культурах та у парку (?). Всі інші біотопи придатні для його гніздування. Найвищу щільність дрозда співочого у середньовікових грабняках (70,5 ос./км²) що, очевидно, пов'язане з наявністю великої кількості розвилок, придатних для побудови гнізд, а також можливістю збирання корму (велика площа лис- ткової поверхні даних насаджень = велика кількість листогризухих комах).

Стигли грабняки та жердняки, мають однакову щільність дрозда – 22,1 та 23,7 ос./км² відповідно і за щільністю в них дрозди є субдомінантами. Це знову ж таки пов'язано з архітектонікою крон молодого і стиглого граба, що де-що утруднює можливості його гніздування.

Табл. 1. Кількісні характеристики дрозда співочого у біотопах заповідника "Медобори"

№ з/п	Назва біотопу	Кількість видів в обліках ос./км ²	Кількість фонових видів	Щільність, ос./км ²	Частка в біомасі, г/км ²	Частка в енергетичному потоці ккал/добу
1	Незімкнуті культури	10	9	–	–	–
2	Ялинові жердняки	13	13	$\frac{4}{8,62}$	$\frac{1}{21,6}$	$\frac{2}{16,4}$
3	Дубові і грабові жердняки	18	15	$\frac{2}{23,7}$	$\frac{1}{40,1}$	$\frac{1}{36,9}$
4	Середньовікові грабняки	11	11	$\frac{1}{70,5}$	$\frac{1}{84,7}$	$\frac{1}{80,7}$
5	Середньовікова діброва	13	13	$\frac{1}{16,3}$	$\frac{1}{38,2}$	$\frac{2}{28,5}$
6	Спіла дубово-букова діброва	24	24	$\frac{2}{14,1}$	$\frac{1}{27,6}$	$\frac{1}{22,5}$
7	Стигли грабняки	17	17	$\frac{2}{22,1}$	$\frac{1}{36,2}$	$\frac{1}{33,9}$
8	Стигла дубово-сосново-ялиново-модринова діброва	26	26	$\frac{1}{26,0}$	$\frac{1}{32,7}$	$\frac{1}{35,3}$
9	Стигла діброва	26	25	$\frac{2}{10,8}$	$\frac{2}{17,0}$	$\frac{2}{17,2}$
10	Стиглий ясеничник	27	26	$\frac{3}{12,4}$	$\frac{1}{31,1}$	$\frac{2}{22,3}$
11	Листяні зарості	30	28	$\frac{5}{4,8}$	$\frac{4}{9,8}$	$\frac{4}{7,8}$
12	Хвойні зарості	18	18	$\frac{10}{2,2}$	–	$\frac{10}{3,6}$
13	Луки полігону	33	30	$\frac{2}{12,8}$	$\frac{8}{23,1}$	$\frac{1}{20,8}$
14	Низинні луки	28	25	$\frac{2}{13,01}$	$\frac{1}{23,1}$	$\frac{1}{20,8}$
15	Плакорні луки	20	19	–	$\frac{6}{6,0}$	$\frac{9}{4,4}$
16	Узлісся	21	19	$\frac{4}{6,3}$	$\frac{3}{10,6}$	$\frac{2}{9,9}$
17	Села	29	27	$\frac{8}{14,1}$	–	$\frac{5}{5,6}$
18	Парк	17	17	–	–	–

Примітка: чисельник – місце виду в орнітонаселенні кожного біотопу. знаменник – дані за результатами обліків та їх обрахунків

Ця ж особливість крони дуба, як стиглого так і середньовікового, а також ясенів теж обмежують гніздування дрозда співочого, тому тут він знаходиться у субдомінантах, а щільність його відповідно 16,3 ос./км² у середньовіковій діброві, 14,1 ос./км² у дубово-буковій діброві, 12,4 ос./км² в ясеничнику

і 10,8 ос./км² у стиглій діброві. Неохоче дрізд співочий селиться в ялинниках, де його щільність лише 8,6 ос./км², а серед птахів цього варіанту він посідає лише четверте місце.

Досить рідко гніздування дрозда співочого трапляється у нелісових біотопах – чагарникових заростях товтрових схилів. Під час обліків він також реєструвався на луках заповідника (полігон та заплава р. Збруч). Однак щільність його тут незначна – від 2,2 ос./км² у хвойних заростях товтрових схилів до 13,0 ос./км² на низинних луках річки Збруч. Необхідно обумовити, що луки заповідника є специфічними: полігон – велика лісова галявина із заростями верби та берези по вирвах від бомб і по берегах потічка, а заплавні луки р. Збруч є вузькою смугою відкритих лук (до 50 м по обидва боки річки), обмеженою великими лісовими масивами, а також із заростями верби вздовж русла річки. Тому тут є добрі місця для гніздування даного виду.

Зважаючи на велику власну вагу дроздів, ми бачимо їх повну перевагу в біомасі орнітонаселення кожного біотопу, де вони займають домінуюче становище, становлячи від 84,7 г/км² у середньовікових грабняках до 21,6 г/км² в ялинових жердняках. Лише у стиглій діброві частка в біомасі дрозда співочого становить 17,0 г/км² і він займає тут другу позицію.

У нелісових біотопах частка в біомасі є високою лише на луках, у всіх інших – вона низька – від 6,0 г/км² на плакорних луках до 9,8 г/км² у листяних заростях схилів товтр.

Маючи домінуюче становище по щільності і біомасі, дрозди співочі є основними регуляторами шкідників у всіх біотопах, вибираючи з них велику кількість корму у вигляді личинок та імаго комах-шкідників. Так у лісових біотопах частка дрозда співочого у загальному енергопоточі становить від 80,7 ккал/добу у середньовікових грабняках до 17,2 ккал/добу у стиглих дібровах. Тут вони знаходяться на домінуючих позиціях за винятком лише ялинових жердняків, середньовікових та стиглих дібров.

Важливе значення дроздів співочих і у нелісових біотопах. Так на низинних луках вони є домінуючими в енергопоточі і співдомінуючими – на узліссях та луках полігону. Лише на плакорних луках вони займають дев'яту позицію (тут вони фіксуються переважно під час збору корму).

Як видно з наведеного вище, дрізд співочий у всіх біотопах заповідника має надзвичайно важливе значення, оскільки в переважній більшості з них він знаходиться на домінуючих позиціях. Обмежуючим фактором для нього виступає лише архітектоніка крон, що утруднює будівництво гнізд. Велика власна вага птахів вимагає збору значної кількості їжі, як для власної потреби так і для вигодовування пташенят, тому дрозди співочі є одним з найбільш важливим компонентів кожного біотопу, який підтримує біологічну рівновагу, стримує масовий розвиток листогризувачів шкідників лісу.

Коли ж взяти до уваги, ще й те, що дрозди є одними з кращих співаків у весняному лісі то значення їх як естетичне так і біологічне важко переоцінити.

Література

1. Кузякин А.П. Зоогеография СССР// Уч. зап. МОПИ им. Н.К. Крупской. Биогеография. – 1962, т. 109, вып. 1. – С. 3-182.

2. **Новиков Г.А.** Биология лесных птиц и зверей. – М.: Высш. шк., 1973. – 382 с.
3. **Равкин Ю.С. и др.** "Пространственно-типологическая структура и организация птиц Западно-Сибирской равнины"// Сибирский экологический журнал. – 1994, № 4. – С. 303-320.
4. **Літопис природи.** Природний заповідник "Медобори" з філією "Кременецькі гори"// Гримайлів, 2000-06 рр. – Книга 7-12, 1999-2005 рр.
-